

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 347.191.1

КОРПОРАТИВНА ЮРИДИЧНА ОСОБА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

THE CORPORATE LEGAL ENTITY: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Зеліско А.В.,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права

Навчально-науковий юридичний інститут

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

У статті акцентовано увагу на потребі проведення подальших наукових пошуків у сфері правової природи корпоративних юридичних осіб в силу наявності у літературі численних позицій щодо їх трактування. На основі аналізу наукових розробок автором підтримано позицію учених про первинність ознаки корпоративних юридичних осіб, пов'язаної із наявністю у їх засновників (учасників) комплексу майнових та немайнових прав, іменованих корпоративними. Встановлено, що в основі як корпоративних юридичних осіб, так і підприємницьких юридичних осіб приватного права знаходиться ідентичний правовий критерій – наявність майнових та немайнових корпоративних прав у засновників (учасників).

Ключові слова: юридична особа, корпоративна юридична особа, підприємницька юридична особа приватного права, корпоративні права, підприємницька діяльність, засновники (учасники), товариство, правова конструкція.

В статье акцентировано внимание на потребности проведения дальнейших научных поисков в сфере правовой природы корпоративных юридических лиц в силу наличия в литературе многочисленных позиций относительно их трактовки. На основе анализа научных разработок автором поддержана позиция ученых о первичности признака корпоративных юридических лиц, связанного с наличием у их основателей (участников) комплекса имущественных и неимущественных прав, именуемых корпоративными. Установлено, что в основе как корпоративных юридических лиц, так и предпринимательских юридических лиц частного права находится идентичный правовой критерий – наличие имущественных и неимущественных корпоративных прав у основателей (участников).

Ключевые слова: юридическое лицо, корпоративное юридическое лицо, предпринимательское юридическое лицо частного права, корпоративные права, предпринимательская деятельность, основатели (участники), общество, правовая конструкция.

The term «corporation» passed the difficult period of development in the legal system of Ukraine. Today this term is generally accepted, but exposed to the processes of transformation. These arguments stipulate the necessity of research of concept «the corporate legal entity». It is established, that the criteria of belonging of legal entities to corporate need to be exposed by means of signs of these legal entities. These signs are presented in legal literature in different variants. Among these signs it is indicated: association of persons and capitals; joint aim; difficult corporate management; capital that is formed from property payments of founders (participants). An author is support the scientific position, that these signs for belonging of legal entity to the corporation not enough. The scientific set, that the basic sign of corporate legal entity is a presence of property and non property corporate rights

Thus, the definition of the «corporate legal entity» should be based on the sign of the presence of property and non property corporate rights of founders (participants) of legal entity. As a result, an author drew conclusion, that term «the corporate legal entity» and concept «the entrepreneurial legal entities of Private Law» have identical constitutive signs – property and non property corporate rights of founders (participants) of legal entity.

Key words: legal entity, corporate legal entity, entrepreneurial legal entity of Private Law, corporate rights, entrepreneurial activity, founders (participants), company, legal construction.

Особливістю розвитку вітчизняної правової системи, з-поміж інших факторів, є також імплементація у вітчизняну науку та законодавство інститутів, притаманних державам із розвинутою ринковою економікою. Поняття «корпоративна юридична особа» на сьогодні є загально-вживаним терміном, який пройшов і продовжує проходити постійні процеси трансформації.

На дослідженні корпоративних юридичних осіб зосереджені наукові пошуки таких провідних сучасних учених, як: В. І. Борисова, В. А. Васильєва, І. В. Венедиктова, О. М. Вінник, М. К. Галянтич, Н. С. Глузь, І. П. Грешніков, О. В. Дзера, А. С. Довгерт, І. В. Жилінкова, Ю. М. Жорнокуй, Д. В. Задихайло, О. І. Зозуляк, І. С. Канзафарова, О. Р. Кібенко, Н. В. Козлова, В. М. Косак, А. В. Коструба, О. В. Кохановська, В. В. Кочин, В. М. Кравчук, О. Д. Крупчан, Н. С. Кузнєцова, І. М. Кучеренко, В. В. Лаптев, І. В. Лукач, В. В. Луць, Р. А. Майданик, В. М. Махінчук, Л. С. Нецька, В. Д. Примак, І. Б. Саракун, В. М. Селіванов, І. А. Селіванова, В. І. Семчик, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, Н. І. Титова, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Я. М. Шевченко, Ю. С. Шемшученко, Г. Ф. Шершеневич, С. І. Шимон, Р. Б. Шишка, В. С. Щербина, О. В. Щербина, В. З. Янчук, В. Л. Яроцький та ін. Водно-

час актуальність дослідження вказаного поняття та його правової природи не зменшується в силу опосередкованості його вживання у чинному законодавстві України, а також різного тлумачення цього поняття у доктрині.

Метою статті є дослідження поняття корпоративної юридичної особи щодо виявлення та окреслення її конститутивної ознаки, яка у найбільш повній мірі відображає специфіку її правової природи.

Варто вказати на те, що законодавство європейських зарубіжних держав не передбачає такого терміну. Як наголошує О. Р. Кібенко, в країнах континентальної правової системи термін «корпорація» в основному вживається у літературних джерелах. При цьому до корпорацій можуть відносити різні види господарських товариств, господарські об'єднання, кооперативи тощо [1, с. 10]. Досліджуючи трактування корпорації в континентальній правовій системі, Ю. М. Жорнокуй зазначає, що в постримську епоху усі теорії щодо природи конструкції «юридична особа» (корпорація) зводились до теорії фікції, яка отримала свій подальший розвиток у 19 ст. в працях Ф. К. Савіні. Підтримуючи вказану концепцію, Ю. М. Жорнокуй приходить до висновку, що корпорація, по суті, отожднювалась з юридичною особою, оскільки тільки організація, яка мала

корпоративний устрій, наділялась правами юридичної особи. Пізніше, наголошує вчений, ускладнення господарських зв'язків вимагало створення такого об'єднання, яке повинно було бути відокремленим від складу учасників і від їх волі. Отже, розуміння поняття «корпорація» полягає у визнанні створення нового самостійного суб'єкта права, який є результатом об'єднання капіталів [2, с. 14].

У країнах англосаксонської правової системи, наголошує О. Р. Кібенко, термін «корпорація» має надзвичайно широке застосування. Фактично, він використовується як синонім юридичної особи. Водночас, в праві США існує більш вузьке трактування цього терміну – під корпораціями розуміються тільки комерційні юридичні особи, учасники яких несуть обмежену відповідальність за зобов'язаннями [1, с. 11]. І. В. Лукач, досліджуючи розвиток корпоративного права в США, визначає, що наразі у американській правовій системі сформувався дві основні доктрини сучасного корпоративного права – доктрина корпорації як юридичної особи та обмеженої відповідальності учасників корпорації [3, с. 68; 4, с. 43]. На суттєвих відмінностях у вживанні досліджуваного нами терміну, залежно від правової системи, акцентує увагу С. І. Шимон, відповідно до тверджень якої в англосаксонській правовій системі основними видами юридичних осіб є товариства (partnerships) і компанії (Англія) або корпорації (США). При чому не всі товариства наділяються статусом юридичної особи [5, с. 26].

В. А. Васильєвою зазначено, що поняття корпорації в континентальному праві, з одного боку, ширше, ніж у праві англосаксонському: воно охоплює такі об'єднання осіб, які згідно з правом США чи Англії або не вважаються корпораціями, або практично відсутні (наприклад, товариства). Але, з іншого боку, до числа корпорацій, нехай навіть публічних, в англосаксонському праві належать і такі, які в континентальній Європі взагалі не визнаються юридичними особами і, відповідно, корпораціями. Йдеться про державні органи, що займаються управлінською діяльністю [6, с. 92].

Як бачимо, застосування у доктрині та практиці іноземних держав терміну «корпорація», залежно від правової системи, доволі неоднозначне. В окремих державах таке поняття суто наукове і трактується як наближене до поняття «юридична особа». В інших – використовується в легальних класифікаціях юридичних осіб, до того ж, відокремлюється від поняття «товариство».

Неоднозначність розкритого питання віднайшла своє відображення у правовій системі нашої держави. Наявність різних концепцій розуміння цього поняття у вітчизняній науці, поєднана із фрагментарним використанням його у чинному законодавстві, здійсненим на час прийняття законодавчих актів без належних теоретичних розробок, призводить до наявності різного трактування досліджуваного терміну і в сучасний період. Проблематику процесів імплементації поняття «корпорація» у вітчизняну правову систему відзначила у своїх працях В. А. Васильєва, наголосивши на тому, що «нині склалася хибна практика, за якої правові поняття, які використовуються в англосаксонському праві, переносять в українську правову систему без належної адаптації. При цьому ігнорується концептуальне правило, згідно з яким при адаптації зазначеного законодавства Україна має орієнтуватися на досягнення певних цілей в регулюванні, а не прагнути зовнішньої подібності законів чи норм». Це стосується, на думку ученої, і бажання деяких дослідників за будь-якої «ціни» імплементувати категорію «корпорації» в канву різновиду організаційно-правової форми вітчизняних юридичних осіб [6, с. 92-93]. Однозначно, що вищенаведене позбавлене будь-яких ознак дискусійності, оскільки термін «корпорація», який є в своїй основі теоретичною конструкцією, доречно застосовувати у вітчизняній правовій системі винятково із врахуванням особливостей її формування та за

умов розробки правових критеріїв, які наповнюватимуть зміст цього терміну.

Чинне законодавство України безпосередньо терміну «корпоративна юридична особа» не містить. На разі, подібного характеру термінологія характерна для ГК України, Податкового кодексу України та Закону України «Про акціонерні товариства». Норми ГК України містять поняття «корпорація». Зокрема, у ст. 120 «Організаційно-правові форми об'єднань підприємств» передбачено, що корпорацією визнається договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Як бачимо, ст. 120 ГК України вживає дане поняття лише для позначення однієї із форм об'єднань підприємств в якості юридичних осіб, тому розуміння корпорації в ГК України є занадто вузьким, не відповідним сучасним соціально-економічним умовам, і таким, що критикується у вітчизняній науці. Зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва наголошує на тому, що відсутність поняття корпорації в цивільному законодавстві України приводить до введення таких неузгоджених між собою та суперечливих понять корпорацій, як це має місце у ст. 120 ГК України, що містить визначення корпорації як об'єднання підприємств. Це не збігається з поняттям корпоративного підприємства (ч. 5 ст. 63 ГК України) та наданим у ч. 1 ст. 167 ГК України поняттям корпоративних прав, які можуть мати не тільки підприємства як члени корпорації за ст. 120 ГК України, а будь-які особи (фізичні та юридичні), а також держава, територіальні громади [7, с. 68]. М. К. Галянич зазначає, що, виходячи із положень чинного законодавства, корпорація в Україні є організаційно-правовою формою об'єднань підприємств і є різновидом господарського об'єднання. Таким чином, корпорації в Україні не здійснюють безпосередньо виробничу діяльність (хоча це і не заборонено), а є лише об'єднанням виробничих та інших юридичних осіб з метою централізованого регулювання [8, с. 34]. Як бачимо, трактування корпорації в розрізі ст. 120 ГК України не в змозі всебічно відобразити природу корпоративних юридичних осіб. Означене стало основою для наявності у сучасній науці (зокрема, у сфері господарського права) пропозицій щодо невикористання поняття «корпорації» для об'єднань підприємств задля уникнення плутанини [9, с. 26; 10, с. 48-49]. І. В. Лукач вказує на те, що «помилка законодавця має бути науково розкритикована, і обов'язок науковців – довести, що термін «корпорація» не слід використовувати у прив'язці до об'єднання підприємств, передбаченого ч. 3 ст. 120 ГК України» [11, с. 138].

Водночас, не зважаючи на цілий комплекс негативних характеристик ГК України, потрібно зазначити, що саме його норми дають визначення іншого поняття, виходячи із тлумачення якого ми можемо з'ясувати особливу правову природу корпоративних юридичних осіб. Це поняття «корпоративні права». Згідно зі ст. 167 ГК України, корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [12]. Аналогічне визначення корпоративних прав міститься в п. 14.1.90 Податкового кодексу України [13]. Норми Закону України «Про акціонерні товариства» містять дещо відмінне визначення корпоративних прав акціонерів: сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством, отримання дивідендів та активів акціонерного товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності,

передбачені законом чи статутними документами (ст. 2 Закону) [14].

Враховуючи наведене визначення корпоративних прав, можемо зробити висновок, що чинне законодавство закріплює підхід, згідно із яким природа корпоративних відносин (відповідно, корпоративних юридичних осіб, щодо яких такі відносини функціонують) полягає у комплексі прав, які виникають в результаті внесення особою частки у статутний капітал юридичної особи. Така позиція є відображенням однієї із найбільш універсальних та поширених у сучасній доктрині дефініцій корпорації, розробленої В. А. Васильєвою. Зокрема, ученою визначено, що для корпоративних юридичних осіб характерний постійний особливий суспільний зв'язок між ними і засновниками, для позначення якого застосовується термін «корпоративне право» [15, с. 139]. Згідно концепції В. А. Васильєвої, корпоративними юридичними особами є організаційно-правові форми юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками і в результаті створення яких у засновників виникає особливий вид майнових і особистих прав, який прийнято називати корпоративним правом [16, с. 61]. Таким чином, акцентування уваги здійснюється ученою на ознаці виникнення в учасників майнових та особистих корпоративних прав, що характерно для підприємницьких юридичних осіб. Аналогічна концепція трактування досліджуваного поняття прослідковується у працях Н. С. Кузнецової, яка визначає корпорацію в якості юридичної особи, заснованої на участі (членстві), статутний капітал якої поділений на частки, що належать певним учасникам, які управляють у відповідності із ними цією юридичною особою [17, с. 10].

Варто відзначити, що означена наукова позиція віднаходить свій прояв також у інших працях сучасних учених. Наприклад, І. В. Лукач, виділяючи ознаки корпорацій, відносить до однієї із основних наявність в учасників права на частину прибутку юридичної особи, право на управління та на виділення частки у процесі ліквідації [11, с. 140-141]. Щоправда, ученою означене право трактується як «право учасників на частку в статутному фонді», на нашу ж думку, механізм правового зв'язку між юридичною особою та її засновником (учасником) відповідає такий об'єкт права власності останнього, як корпоративні права (що узгоджується із позицією В. А. Васильєвої). Л. В. Сіщук зазначає в розрізі викладених вище позицій, що саме наявність корпоративних прав в учасників корпоративних відносин можна вважати тією кваліфікуючою ознакою, що дає можливість розглядати організацію юридичною особою корпоративного типу без окреслення обмеженого кола юридичних осіб [18, с. 344].

Однак, потрібно підкреслити, що у сучасній науці поширені різні погляди щодо того, які юридичні особи слід визначати в якості корпоративних. Як зазначає В. А. Васильєва, «доктринальне осмислення категорій корпоративного права продовжує посідати чи не центральне місце серед наукових дискусій та бажань учасників долучитися до законотворення у цій сфері. При цьому рушійною силою для визначення наукових концепцій є практика» [15, с. 135].

Зокрема, Т. В. Кашаніна ототожнює поняття корпорації та юридичної особи [19, с. 139; 20, с. 234]. Аналогічну позицію займає В. М. Кравчук, який вважає, що недоцільно звужувати сферу регулювання корпоративного права

лише певними організаційно-правовими формами юридичних осіб, оскільки це призвело б до неврегульованості такого ж роду відносин за участю інших юридичних осіб. Принципова схожість відносин між учасниками і юридичними особами існує незалежно від їх виду [21, с. 96]. В. А. Васильєвою обґрунтовано, що корпоративними юридичними особами є підприємницькі юридичні особи [6, с. 96]. М. А. Гольцберг вважає, що це акціонерні товариства [22, с. 98]. І. В. Спасибо-Фатєєва, Н. С. Глусь, Ю. М. Жорнокуй вказують, що в якості таких виступають АТ, ТОВ, ТДВ [7, с. 63; 23, с. 4; 24, с. 30]. О. Р. Кібенко вказує, що корпоративними юридичними особами є господарські товариства [1, с. 32]. І. Б. Саракун, досліджуючи цивільно-правові аспекти здійснення корпоративних прав, відштовхується від концепції існування їх у учасників (засновників) господарських товариств [25, с. 20-21]. Подібного роду позицію обґрунтовує М. В. Оприско, який зазначає, що юридична особа корпоративного типу може існувати лише в організаційно-правовій формі господарського товариства [26, с. 5]. В. І. Борисова визначає, що категорія «корпорація» охоплює собою підприємницькі і непідприємницькі товариства, тобто виступає юридичною особою, заснованою на участі (членстві) [27, с. 113; 28, с. 251].

Здійснена аналітика вищевказаних позицій учених щодо визначення кола корпоративних юридичних осіб свідчить про концентрацію уваги на відносинах участі в якості визначальної їх ознаки. В цьому плані варто навести твердження В. А. Васильєвої, що в такому випадку в одному переліку опиняться прибуткові та неприбуткові юридичні особи, а з іншого боку, поза переліком залишаться такі організаційно-правові форми, як приватне підприємство [16, с. 58]. Саме в силу викладених аргументів ученою запропоновано додатковий конститутивний критерій ідентифікації юридичної особи в якості корпоративної – майновий компонент корпоративних прав учасників юридичної особи.

І. С. Спасибо-Фатєєва, розглядаючи механізми правового регулювання корпоративних прав відносин, також наголошує на пріоритетності майнових прав в єдиному комплексі корпоративних прав. Учена визначає, що учасник товариства має два різновиди прав: майнове, яке, будучи основоположним, породжує вторинні майнові права, а також особисте немайнове право. Саме перше є оборотоздатним і його відчуження призводить до правонаступництва в нового учасника, а особисте немайнове право є необоротоздатним і воно виникає в особи, яка придбала в учасника право на частку певним, встановленим законом, способом [27, с. 193].

Вважаємо за потрібне прислатися до викладених вище думок та вказати на те, що саме майновий правовий зв'язок між юридичною особою та її учасниками (засновниками), який проявляється в наявності в останніх як майнових, так і немайнових прав, свідчить про належність юридичної особи до корпоративної і є конститутивним для ідентифікації її в означеній якості.

Потрібно відзначити також той факт, що аналогічна ознака є однією із конститутивних ознак підприємницьких юридичних осіб приватного права. Відповідно, можна стверджувати, що корпоративність, яка проявляється у своєрідному майновому правовому зв'язку між юридичною особою та її учасниками (засновниками), є іманентно притаманною характеристикою для будь-яких підприємницьких юридичних осіб приватного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кибенко Е. Р. Корпоративное право Великобритании. Законодательство. Прецеденты. Комментарии / Е. Р. Кибенко. – Х., 2003. – 368 с.
2. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права : монография / Ю. М. Жорнокуй. – Х. : Золота миля, 2012. – 186 с.
3. Лукач І. В. Теорії корпорації в американській доктрині 20 ст. / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2013. – № 3 (97). – С. 68–71.

4. Лукач І. В. Історія становлення корпоративного права в Англії та США / І. В. Лукач // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – № 83. – С. 43–46.
5. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навчальний посібник (Курс лекцій) / С. І. Шимон. – К. : КНЕУ, 2004. – 220 с.
6. Луць В. В. Корпоративне право України : підручник / В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко, І. В. Спасибо-Фатєєва [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 88–97.
7. Спасибо-Фатєєва І. В. Юридичні особи за Цивільним кодексом України / І. В. Спасибо-Фатєєва // Приватне право. – 2013. – № 2. – С. 62–70.
8. Галянтч М. К. Поняття «корпорації» за законодавством України та деяких інших країн ЄС / М. К. Галянтч // Корпоративне право України та інших європейських країн : порівняльно-правова характеристика : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 26–27 вересня 2014 року) / НДІ приватного права і підприємництва ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України ; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В. В. Луця. – Івано-Франківськ, 2014. – С. 34–42.
9. Савінова В. М. Проблемні питання використання терміна «корпорація» в господарському праві України / В. М. Савінова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 2. – Том 2. – С. 23–27.
10. Джурицький В. О. Правове становище об'єднань в Україні / В. О. Джурицький. – К., 2010. – 224 с.
11. Лукач І. В. До питання про ознаки корпорації / І. В. Лукач // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 3. – С. 138–142.
12. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
13. Податковий кодекс України : Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112.
14. Про акціонерні товариства : Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50–51. – Ст. 384.
15. Васильєва В. А. Проблеми розвитку корпоративного права / В. А. Васильєва // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 135–145.
16. Васильєва В. А. Корпорації як суб'єкти корпоративних відносин / В. А. Васильєва // Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в сучасних умовах : матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 25–26 вересня 2009 року). – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 56–62.
17. Кузнецова Н. С. О корпоративном праве и корпоративном законодательстве Украины : проблемные вопросы / Н. С. Кузнецова // Гражданское право. – 2013. – № 4. – С. 9–13.
18. Сіщук Л. В. Корпорація як суб'єкт корпоративних відносин / Л. В. Сіщук // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (м. Харків, 25 травня 2013 року). – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ ; Золота миля, 2013. – С. 342–346.
19. Кашанина Т. В. Корпоративное право : учебник / Т. В. Кашанина. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт ; Высшее образование, 2010. – 899 с.
20. Корпоративное право : учебный курс : учебник / отв. ред. И. С. Шиткина. – М. : КНОРУС, 2011. – 1120 с.
21. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.
22. Гольцберг М. А. Акционерные товарищества. Операции с ценными бумагами. Фондовая биржа / М. А. Гольцберг. – К., 1992. – 112 с.
23. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право : поняття, основні ознаки та особливості захисту : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / Н. С. Глусь. – К., 2000. – 19 с.
24. Жорнокуй Ю. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. Жорнокуй // Підприємство, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 29–33.
25. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : монографія / І. Б. Саракун. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, 2009. – 159 с.
26. Оприско М. В. Договори про відчуження корпоративних прав : автореферат дис... на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право» / М. В. Оприско. – К. : Національна академія внутрішніх справ, 2014. – 19 с.
27. Борисова В. І. Сутність поняття «корпорація» / В. І. Борисова, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко // Корпоративне управління : монографія / за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Х. : Право, 2007. – 500 с.
28. Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних отношений / В. І. Борисова // Альманах цивилістики : Сборник статей / Под ред. Р. А. Майданика. – К. : Всеукраинская ассоциация издателей «Правова єдність», 2008. – Вип. 1. – С. 249–270.